

att den tappade den nödvändiga politiska dynamiken när skillnaderna i alla andra avseenden, som till exempel skillnaderna i valbarhets- och rösträttsålder, var uttraderade. Så Torbjörn Nilsson har kanske rätt i den lite allmänt hållna slutsatsen, den stegvisa moderniseringen hade gjort första kammaren urarva.

*Arbetarrörelsens Arkiv och bibliotek
och Linköpings universitet*

BENGT SANDIN

Ragnar Björk & Thomas Lundén (red.), *Territory, State and Nation: The Geopolitics of Rudolf Kjellén* (New York: Berghahn 2021). 307 s.

Den svenske statsvetaren Rudolf Kjellén är en ganska obekant gestalt för de flesta svenskar, akademiker inom det historiska fältet inräknade. I de fall han alls är känd förknippas han vanligen med något av en serie begrepp eller begreppsbildningar, såsom "geopolitik", "1914 års idéer", "nationell socialism" eller "folkhem" – det sista ett begrepp som i Kjelléns fall ofta anses ligga närmre "folkgemenskap" med de speciella ideologiska konnotationer detta begrepp över historien fått. Fram träder bilden av en stockkonservativ mörkerman, en motståndare till demokrati och jämlikhet, och en företrädare för de ideologiska sentiment som har sin logiska slutpunkt i Förintelsens krematorieugnar. Bilden är möjligen grovt huggen, men saknar inte giltighet.

Antologin *Territory, State and Nation: The Geopolitics of Rudolf Kjellén*, redigerad av Ragnar Björk och Thomas Lundén, har mot bakgrund av detta en plats att fylla. Boken är enligt förordet "a much-revised translation of essays on Rudolf Kjellén that was originally published in Stockholm in 2014", alltså en omarbetning och utvidgning av *Rudolf Kjellén: Geopolitiken och konservatismen* (Stockholm 2014, då med även Bert Edström som medredaktör). Det är ganska substantiella skillnader mellan verken, såväl i antologiernas sammansättning som i de enskilda bidragen. Tematiskt är inriktningen dock likartad. På ett sätt kan man möjligen hävda att behovet av den svenskspråkiga antologin var större. Det är just för en svensk publik Kjellén är ökad eller reducerad enligt ovan. I ett internationellt akademiskt sammanhang har han över tid väckt intresse.

Den främsta orsaken till detta intresse är begreppet geopolitik. Där Kjelléns upphov till begreppet folkhem tycks vara en faktoid, och hans förståelse av begreppet nationell socialism nog saknar åtminstone en del av vad vi lärt oss förknippa det med, så tycks just begreppet geopolitik vara Kjelléns eget. Det har rentav hävdats att begreppet är Sveriges enda verkliga bidrag till

internationell statsvetenskaplig vokabulär. Med Kjelléns egna ord, hämtade ur ett av hans huvudverk *Staten som livsform* (1916), avser detta begrepp "läran om staten som geografisk organism eller företeelse i rummet". Staten är fången i sitt rum, det är i hög grad gränser, naturresurser och demografiska förhållande som styr, rentav betingar staters agerande. Man kan tala om en form av geografisk determinism, som också ursäktade eller tillät expansion i de fall gränserna inte låg där de så att säga borde ligga. Det var det som tilltalade Adolf Hitler, men som i motsvarande grad solkat Kjelléns renommé.

När denna tanke läggs bredvid annat i Kjelléns vetenskapliga och ideologiska repertoar har många fått dålig smak i munnen. Men kan man se det på ett annat sätt? Om man befriat tankarna från det deterministiska draget, är det då inte så att idéen om geografins fundamentala roll i hög grad påminner om *Annales*-skolans tankar? Ragnar Björk prövar själv denna idé i ett av sina bidrag i antologin som behandlar Kjelléns verk *Stormakterna* (ursprungligen från 1905) och dess olika utgåvor. Intresset för topografi, geografi, demografi, natur och andra orubbliga eller trögrörliga förhållanden som förklarande faktorer har de onekligen gemensamt. Skiljelinjen tycks här gå dels mellan historien och statsvetenskapen, dels mellan det deskriptiva och normativa. Där *Annales*-historikern Fernand Braudel använde de fasta realiteter som geografin erbjuder för att förklara till exempel varför hamnar byggts där de byggts, vilken betydelse det haft för handelsströmmar etcetera, är Kjelléns fokus ett annat. De geografiska realiteterna används för att bedöma en enskild nations potential att ikläda sig stormaktsstatus. Determinismen ligger som en underström hos båda, men mot Braudels förklaring av ett historiskt förlopp står Kjelléns bedömning av staternas naturgivna maktsfär.

Man kan fundera över Kjelléns ställning på den internationella scenen. Kontrasten till Sverige kan ges flera illustrationer. I den ovan nämnda svenskspråkiga antologin från 2014 skildras, med Kjelléns efterträdare på den skytteanska professuren i Uppsala Leif Lewin som sagesman, hur namngivningen av ett rum på Skytteanum fick ställas in i sista stund då det förorsakade alltför stort rabalder att sätta Kjelléns namn på dörren. Den som bäst illustrerar en annan, mot Kjellén mer vördsam hållning, i den ifrågavarande engelskspråkiga antologin är Andrés Rivarola Puntigliano som i sitt bidrag diskuterar Kjelléns inflytande i Latinamerika. Där geopolitikens stjärna dalade i Europa vid 1900-talets mitt, gick den i stället upp på andra sidan Atlanten. Det gällde då inte bara Kjellén, utan också Friedrich Ratzel, den tyske geograf som inspirerade Kjellén till begreppet geopolitik. Man kan möjligen läsa det latinamerikanska intresset för begreppet som en aspekt av den vidare avkoloniseringsrörelse som gick över världen under efterkrigstiden. Geopolitiken fick inspirera till långsiktiga nationella strategier i utvecklingsarbetet i vad som benämns "geopolitics of development". Där den

nationalism som låg immanent i begreppet ansågs bränd i Europa, gick dess logiska fortsättning antiimperialism hem. Geopolitiken kunde vara en resurs då tidigare koloniserade områden på jakt efter nationell identitet skulle förstå sin roll och nyvunna frihet.

Det blir här tydligt att bilden av den renodlade reaktionären kan brytas upp. Andra exempel kan ges. 1914 års idéer, till exempel, den konservativa reaktionen på 1789 års revolutionära tankar: vilken funktion hade de i Kjelléns tankevärld? Var de i sig ett ideal? I Kjelléns samtid kanske, men mycket talar för att det mest centrala i frågan egentligen var dialektiken. Efter revolution följer en samlande konservativ fas, det var i en sådan man var inne i 1914. Men sett på detta sätt är uppslutningen kring 1914 års idéer ett uttalande om världens gång snarare än en i snäv mening normativ utsaga. Ola Tunander diskuterar i sitt bidrag möjligheten till en europeisk federation av stater: var det en slutpunkt på ett nationellt projekt? Andra har menat att Kjellén förespråkade ett försvarssamarbete mellan stater liknande NATO. Kan man följa tanken ytterligare ett steg, kanske ända fram till något som påminner om Immanuel Kants världsregering? Eller någon annan utopi vid horisontens rand?

Historiefilosofiska spekulationer som dessa för tanken mot den kritik som kunde riktas mot Kjellén från den moderna rationalismens stora apostlar i svensk offentlighet. Herbert Tingsten dömde ut Kjelléns tankebyggnader som metafysiskt svammel. Ernst Wigforss tyckte att Kjellén var bättre som diktare än som tänkare. Kritiken till trots är det nog rätt att se tankarna som mer intressanta än vad en bortglömd tillvaro i giftskåpet antyder.

Lunds universitet

JOHAN STENFELDT

Johannes Daun, *När man sydde kläder på fabrik: Svensk konfektionsindustri cirka 1900–1980* (Göteborg: Daidalos 2022). 417 s.

Betraktad i ett längre tidsperspektiv är den svenska konfektionsindustrins historia tämligen kort. Produktionen mekaniserades och branschen expanderade från och med mellankrigstiden. Den nådde en storhetstid under 1950-talet, då mellan 40 000 och 50 000 personer arbetade i svenska klädfabriker, varav en stor andel var migrantarbetare som rekryterats för enformiga arbetsuppgifter längs med löpande band. Fram emot 1980-talet var emellertid i stort sett alla dessa fabriker nedlagda och produktionen förlagd till delar av världen där lönerna var lägre. Den svenska konfektionsindu-